

TÜRÜK

*Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*
2018, Yıl:6, Sayı:12

Geliş Tarihi: 06.03.2018

Kabul Tarihi: 06.04.2018

Sayfa:200-226

ISSN: 2147-8872

BIÇKI DİKİŞ MALZEMELERİ ETRAFINDA OLUŞAN HALK KÜLTÜRÜ UYGULAMALARI

Mutlu Özgen*

Özet

Bu çalışmada, Anadolu'da uygulanma alanları ve amaçları herkesçe bilinen iğne, iplik, makas, kurdele, boncuk gibi biçki dikiş malzemelerinin, halk kültürümüzdeki kullanım alanları ve amaçları örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Biçki dikiş aletlerinin referanslığında gerçekleşen halk kültürü uygulamalarının başında yer alan geçiş dönemleri, aynı zamanda sağaltma ve kaçınma amaçlı başvurulmuş "halk hekimliği, halk inancı gibi" uygulamaları da bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu uygulamaların önemli bir kısmı, Şaman, ev- ocak iyesi, Yalama (adak), ateş, su, demir-demirci kültü gibi eski Türk inanç sisteminden izler taşımaktadır. Halk kültürüne ait kültürel kodlar ve gelenek çevresinde şekillenen temel uygulamalar bir bütünsellik içinde geçiş dönemlerinde muhafaza ve aktarım imkânı bulurken, biçki dikiş malzemeleri ise doğum, evlenme (söz kesimi-nişan), ölüm gibi geçiş dönemlerini tamamlayıcı, işlevini arttırıcı ve aktarıcı yönü ile karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada yer verilen biçki dikiş malzemeleri etrafında gerçekleşen uygulamalara ilişkin örnekler, Pertev Naili Boratav, Sedat Veyis Örnek, Erman Artun, Özkul Çobanoğlu, Nilgün Çıtlak, Zeki Başar gibi isimlerin çalışmalarından derlenmiştir. Ayrıca, 1998-2016 yılları arasında Tokat ve ilçelerindeki halk kültürü unsurlarının tespitine yönelik yürüttüğüm etnografik alan araştırmaları neticesinde elde edilen verilerin bir kısmı bu çalışmada kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demirci Kültü, Şaman, Halk Hekimliği, Makas, İğne, İplik, Halk Kültürü, Halk İnancı,

* Dr., T.C. Başbakanlık, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Uzman, <https://orcid.org/0000-0002-1174-8319>, mutluozgen@yahoo.com

FOLK CULTURE PRACTICES AROUND TAILORING MATERIALS

Abstract

In this study, the usage fields and goals within the folk culture are tried to be explained with examples, of the tailoring materials like needles, thread, scissors, ribbon and beads of which the application fields and goals are known in Anatolia. Transition periods positioned at the top of the folk culture applications that are performed in reference of the tailoring tools, contain the applications like “folk doctor, folk belief” that are also used for the goals of curing and avoidance. An important part of the mentioned applications carry marks from old Turkish belief system like shamans, home-stove owner, Yalama (offerings), fire, water, iron-blacksmith cult. While the fundamental applications that are shaped within the frame of cultural codes and traditions of the folk culture are maintained and transferred trough transition periods within a totality, the tailoring materials are appearing with their complementary, function increasing and transferring aspect of the transition periods like birth, marriage (engagement, vows), death etc. In this study the examples considered that are realized around the tailoring materials are gathered from the studies of people like Pertev Naili Boratav, Sedat Veyis Örnek, Erman Artun, Özkul Çobanoğlu, Nilgün Çıtlak, Zeki Başar. Also some of the data gathered as the result of the ethnographical field researches I conducted regarding the determination of the folk culture elements in Tokat and its districts in between 1998-2016 are used in this study.

Key Words: Iron smith cult, Shaman, Folk Medicine, Scissors, Needle, Thread, Folk Culture, Folk Belief

GİRİŞ

Anadolu’da makas, iğne, iplik, kurdele, boncuk gibi biçki ve dikiş malzemelerini belli bir gelenek çevresinin denetiminde, halk hayatının asli unsurlarına dönüştüren dinamiğin adı halk kültürüdür.

Umay Günay halk kültürünü; “Halk arasında mayalanmış, halkın kültür yapısını belirleyen yaşadığı toplumun dokusu” (Günay,1999:24) olarak tanımlar. Halk kültürü aynı zamanda, toplumsal yaşamda uyum sağlayıcı birlikteliği pekiştirici, dayanışmayı artırıcı özelliklerini sürdürerek bir işlev üstlenirken; halkın da kendi kültürü ile yabancılaşmasını önler. Özellikle, halk kültürü ürünlerinin halkın ortak duygu ve düşüncelerini dile getirmeleri bakımından Türk kültürünün korunmasında, yaşatılmasında önemli işlevleri vardır. Bu yönüyle halk kültürü, her uygarlığın yaratıcısı olan insanların kimlik ve kişiliğinin temel belirleyicisi olmuştur. Erman Artun halk kültürü için: “Yaşayan bir kültür topluluğunun bugünkü gereksinimini karşılayan sosyal bir kurum” (Artun, 2015: 46) ifadesini kullanır. Ethem Ruhi Fıçlalı ise; Türk halk kültürünün çok zengin bir yapıya sahip olduğunu belirtirken, bu zenginliğin köklerinin tarihin derinliklerinde aranması gerektiğini belirtir: “Türkler Sibirya’dan Balkanlara, Yemen’den Hindistan’a kadar çok geniş coğrafyaya

yayılarak devletler kurarak çeşitli uygarlıklardan aldıkları kültür öğelerini de Türk kültürüyle yoğurmuştur” (Fıçlalı,1996: 3). Ethem Ruhi Fıçlalı'nın belirttiği bu hareketlilik Türk kültürünün sürekli ve dinamik olmasını sağlamıştır.

1. Biçki Dikiş Aletlerinin Geçiş Dönemi Uygulamalarında Kullanım Alanları

Halk kültüründe yaygın olan inanca göre, kişi geçiş dönemleri sırasında güçsüz ve zararlı etkilere açıktır. Özkul Çobanoğlu da geçiş dönemlerindeki sağaltma ve kaçınma uygulamalarına dikkat çeker: “Geçiş törenlerini yaşayan kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu, toplumsal statüsünü belirlemek, kutsamak, kutlamak ve aynı zamanda da kişiyi bu esnada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır” (Çobanoğlu, 2009: 1079).

İğne, iplik, makas, boncuk, kurdele gibi biçki dikiş aletleri, geçiş dönemindeki kişiyi söz konusu zararlı etkilere karşı korumak ve onu güçlü kılmak aynı zamanda da geleneği aktarmak amaçlı halk kültürü uygulamaları oluşturarak; nişanın makas ve kurdele ile, lohusalığın iğne, makas ve çuvaldız ile, çocuğun cinsiyetinin makas, nazarlığın boncuk ile özdeşleşerek halkın hayatında ve hafızasında yer edinmesini sağlamıştır. Başka bir ifade ile geçiş dönemlerini, biçki dikiş aletlerinin referanslığında gerçekleşen ve birer halk kültürü unsuru olarak korunma, sağaltma ve geleneğin aktarıcısı olarak kullanıldığı halk kültürü alanları olarak tanımlayabiliriz.

1.1. Evlilik

Bu bağlamda söz kesimi, nişan ve düğün olmak üzere üç önemli aşamadan oluşan evlenme, biçki dikiş aletlerinin referanslığında ve denetiminde gerçekleşmektedir.

Sedat Veyis Örnek evlenme için: “tören, töre, adet, gelenek, görenek ve inanma bakımından zengin bir tablo çizer” (Örnek,1977: 185) İfadesini kullanır. Örnek'in bahsetmiş olduğu zengin tablo içerisinde söz kesimi / nişan ilk sırada olup, her iki uygulama da kurdele ve makas etrafında cereyan ederek, kurdelesiz nişan ve söz kesimi olmaz gerçeğinin oluşmasını sağlamıştır. Yuva kurmak için atılan ilk adımda kurdele ve makas vardır. Makas, kurdeleyi kestiği andan itibaren evlilik süreci başlamış olur. Kurdele, verilen sözü, makas ise, verilen sözün tamamına erdirilmesi yönünde başlatılan süreci temsil eder (Bkz. Foto.1). Sivas, Amasya, Tokat gibi kentlerde söz kesiminin ardından kurdele, kısmet getireceğine inanıldığı için küçük parçalar halinde kesilerek, evdeki bekâr kızlara, su ile birlikte yutturulur.

Kurdelenin söz kesiminde kullanıldığı bir başka alan ise *Söz Şerbetidir*. Şerbetin bulunduğu sürahinin kulp ya da boyun kısmına kırmızı kurdele bağlanır ve “Allah tamamına erdirsin” denilerek şerbet ikramı gerçekleştirilir (Bkz. Foto.2).

Anadolu'da geçiş dönemlerine ait uygulamalarda, kurdelenin yaygın bir kullanım alanı bulunmaktadır. Tokat'ta şerbet geleneği ile kurdele etrafında aşama aşama gerçekleşen her bir uygulama, kurdeleyi bir halk kültürü unsuru haline dönüştürmüştür. Tokat'ta söz şerbeti ile başlayan kurdelenin hikâyesi gerdek gecesinin ertesi sabahına kadar devam etmektedir:

“Eskiden Tokat’ta söz şerbeti sürahisinin kulp kısmına kızın anası tarafından kırmızı kurdele bağlanarak, bu işin kız tarafı olarak en kısa zamanda tamamına erdirilmek istendiği, erkek tarafına iletilirdi. Bu kurdele söz kesimini takip eden, gelin hamamı, gerdek gecesi gibi düğünle ilgili diğer törenlerde de kullanılmak üzere atılmayarak, kızın anası tarafından saklanırdı. Tokat’ta gelin hamamına ayrı bir ehemmiyet verilirdi. Gelin kızı yıkamadan önce, arkadaşları hamamın soğukluk bölümünde onu şerbet dağıtması için hazırlarlardı. Kıza Bindallı giydirilirdi. Söz şerbetinde kullanılan kırmızı kurdeleyi kızın anası şerbet sürahisinin boyun kısmına bağlayıp, sürahinin üzerini gelinin duvağını temsil eden kırmızı bir yemeni ile örterdi. Şerbet ilk olarak kaynanaya ikram edileceği için burada muhatap alınan, ince mesaj gönderilen erkek tarafı olmaktadır. Kaynanaya, şerbeti içmek için kırmızı yemeniyi kaldırdığında sürahinin boynuna bağlanmış olan kurdele ile gelinin boynuna bir şeyler takması gerektiği hatırlatılır. Erkek tarafı gelin hamamına zaten eli boş gelmez. Herkes âdetini bilir, sadece sırasının gelmesini bekler. Kaynana, kırmızı yemeniyi alır, katlar, kızın anasına verir. Bu davranış, ‘Mesajınızı aldım’ demektir. Şerbet bardağa konmadan önce, ziynet gelinin boynuna kaynana tarafından altın olarak takılır. Sonra şerbet ikram edilir. Şerbet sürahisine bağlanan kırmızı kurdele de gerdek gecesi damat ile gelinin içmesi için kız tarafınca gönderilecek olan şerbet sürahisine bağlanmak üzere kız annesi tarafından tekrar alınır. Gerdek gecesi erkek tarafına gönderilen şerbet sürahisinin gövde kısmına bağlanan kurdele, gelin kızın belini ve bekâretini temsil eder. Başka bir ifadeyle kızın istikbalidir. Gerdek gecesinin ardından kırmızı kurdele çarşafı birlikte kız tarafına gönderilir” (KK-1).

Kurdele, düğüne bağlı uygulamalarda “durum belirleyici ve geleneğin aktarıcısı” işleviyle karşımıza çıkmaktadır.

Gelin kız, baba evinden ayrılırken, babası veya ağabeyi tarafından, beline bekâreti, kimi yörelerde ise gayreti temsil eden kırmızı kurdele bağlanır. Orta Anadolu’da “*gayret kuşağı*” denilmektedir. Gayret kuşağı denilmesinin sebebi, evliliğinde gelinin gayretli ve kudretli olması, ailesinin gelişimini sağlaması ve evinde güçlü olması içindir. “Tekirdağ’da ise, gelinin babası kızını arabaya bindireceği zaman kızının beline kırmızı bir kurdeleyi üç defa sarar. Buna ‘*kuşak kuşatma*’ denilmektedir” (Artun, 2015:218). Gelinin babasının kırmızı kurdeleyi kızının beline bağlamasının bir anlamı da gelinin namusundan artık kocasının sorumlu olduğunu bildirmesidir. Anadolu’da yaygın uygulamalardan biri, gelinin beline kırmızı kurdele bağlanırken salavat ve tekbir getirilerek, kurdelenin gelinin beline iki defa sarılıp üçüncüde bağlanmasıdır. (Bkz. Foto. 3)

Düğünde kırmızı kurdele gelinin beline bağlanırken, damadın ve sağdıçının da sağ koluna kırmızı kurdele bağlanır. Ayrıca gelin ve damat için takı töreninde kullanılmak üzere takı kurdelesi kullanılır. Damat kurdelesi beyaz, gelin kurdelesi kırmızı renktedir. Aynı zamanda düğün, doğum ve sünnette getirilen takılara da kırmızı ve mavi kurdele takılır. Adı geçen uygulamalarda kurdele, törene işlev kazandırır ve törenin onunla anılmasını sağlar.

Kurdelenin geleneğin aktarıcısı olarak, iletişim amacıyla kullanıldığı bir başka halk kültürü alanı da köylerde düğüne ve nişan için davetiye amaçlı dağıtılmasıdır. Köylerde davetiye amacıyla gönderilen kumaş, mendil, şeker sabunun yanı sıra kırmızı ya da mavi kurdele ’ye halk arasında “*okuyuntu*” adı verilmektedir. Okuyuntu, TDK Derleme

sözlüğünde; “Küçük armağanlarla yapılan düğün çağrısı” (TDK,1977:76) olarak tanımlanmaktadır.

Kurdelenin geçiş dönemlerine ait uygulamalarda iletişim amacıyla kullanıldığı bir başka alan ise ölümdür. Özellikle günümüzde yakaya takılan siyah kurdele, “yas” sembolü olarak kullanılmaktadır. (Bkz. Foto.5) Yakaya siyah kurdele takmak matemde olmak anlamına gelmektedir. Son dönemlerde ulusal yaslarda televizyonların sol köşesinde siyah kurdele logosunun kullanılması bir halk kültürü unsurunun kendini güncelleyerek işlevini ve taşıdığı mesajı korumaya devam ettiğini göstermektedir.

Biçki dikiş aletlerinin referanslığında ve denetiminde gerçekleşen geçiş dönemlerinin ikincisi *Doğumdur*. Doğum öncesi ve Doğum sonrası olmak üzere iki önemli aşamadan oluşan ve her aşamasında iğne, iplik, makas, boncuk, kurdele birer halk kültürü unsuru olarak koruyucu, sağaltıcı aynı zamanda geleneğin aktarıcısı olarak görev yapmaktadır.

1.2. Doğum

Biçki dikiş aletlerinin referanslığında ve denetiminde gerçekleşen geçiş dönemlerinin ikincisi *Doğumdur*. Sedat Veyis Örnek, doğumu önemli kılan hususlardan şu şekilde bahseder: “Anneye benlik ve bütünlük, babaya güven, akrabaya, soya sopa güç kazandıran ve yaşamın başlangıcı olan doğum bir geçiş olduğuna göre; inançlar, gelenekler, gebe kadını doğumu öncesinden, hatta ta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak birtakım adetlere uymaya bu adetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır. Böylece doğum, annenin gebe kalma isteğinden başlayarak, inancın, dinsel ve büyüsel özlü yüzlerce işlemin hücumuna uğrayarak adeta onlar tarafından yönetilmektedir” (Örnek,1977: 32).

Doğum öncesine ait halk kültürü uygulamalarının temel amacı, doğumu kolaylaştırmak, anne ve çocuğun bu süreci sağlıklı bir şekilde tamamlamasına yardımcı olmaktır. Bu süreçte biçki dikiş aletleri, halk kültürü unsuru olarak görev yapmakta, sürecin sorunsuz şekilde tamamlanmasına da yardımcı olmaktadır.

Halk kültüründe doğum olayı, öncesi ve sonrasındaki uygulamaları ile pek çok dinamik unsur tarafından yönetilen önemli bir süreçtir. Makas, iğne, iplik, boncuk ve kurdele asli işlevleriyle halk kültürü unsuru olarak bu süreci yöneten dinamikler arasında yer almaktadır.

1.2.1. Biçki Dikiş Aletlerinin Kullanıldığı Doğum Öncesi Uygulamalar

Anadolu’da biçki dikiş aletlerinin kullanıldığı doğum öncesi uygulamaların başında “cinsiyet belirleme” gelmektedir. Doğum öncesi uygulamalarında biçki dikiş aletleri (özellikle de makas) çocuğun cinsiyetinin tespit edilmesinde, “cinsiyeti belirleyen halk kültürü unsuru” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu’daki doğum öncesi uygulamalarda, kız çocuğunun doğacağını haber veren halk kültürü unsuru makastır: “Tokat Zile’de yüklü kadın için iki minder hazırlanır. Birinin altına makas, diğerinin altına da bıçak konur. Yüklü kadın, makasa oturursa kız, bıçağa oturursa oğlan doğuracağına inanılır. Mesela ben kendimden biliyorum, iki çocuğuma hamile iken makasa oturdum. İkisi de kız doğdu. Eltim bıçağa oturdu, erkek doğurdu” (Özgen, 2016: 80).

1970’li yıllarda Erzurum ve çevresinde tıbbi folklor uygulamaları konusunda derlemeler yapan Zeki Başar da çalışmasında benzer bir uygulamadan bahsetmektedir: “Erzurum ilinde doğacak çocuğun kız mı oğlan mı olacağı mevzusuna sadece doktorlar, ilim adamları değil halk dahi ilgi duymuş, meselenin çözümü üzerine kendi ölçülerine göre yollar aramışlardır. İki minderden birinin altına çakı, diğerinin altına makas konur. Bunlardan haberi olmayarak içeriye giren gebe, altında çakı bulunan mindere oturursa erkek, makas bulunan mindere oturursa kız doğurur” (Başar,1972: 53).

Doğum öncesi uygulamalarda, çocuğun cinsiyetinin tespit edilmesinde kullanılan makas, diş hediği gibi, doğum sonrası halk kültürü uygulamalarında ise, “*meslek belirleyici*” olarak kullanılmaktadır: “Değişik bölgelerde değişik adlandırılan bu törenin halk arasındaki yaygın adı diş hediğidir. Hedik, buğdayın suda kaynatılmışına verilen addır. Ayrıca buna ‘diş aşısı’, ‘diş bulguru’, ‘diş buğdayı’ adı verilir. Çocuğun ilk dişi çıktığında, akrabalar, komşular toplanır. Hediyeler götürülür. Buğday pişirilir çocuk tepsi içine konup başına biraz hedik dökülür. Çocuğun karşısına da iğne, makas, bıçak, kalem konur. Çocuk elini hangisine atarsa mesleğini seçmiş olur. Mesela kalemi seçerse okur yazar; aynayı seçerse berber, ipliği seçerse terzi olur” (Örnek,1977: 163). (Bkz. Foto: 4)

Pek çok yörede doğum uygulamalarında bıçkı dikiş aletleri (özellikle de makas) doğumu *kolaylaştıran* olarak kullanılmaktadır: “Doğumun kolay olması için gebe kadın evde dolaştırılır. Ocağa sıcak su konur. Doğum anında evde bulunan makasın, varsa kilidin ağzı açılır. Düğümlemiş iplikler varsa düğümü çözülür. Tıpkı kadının saç örgüleri varsa örgüsünün çözülmesi gibi. Makasın ağzı gibi gebenin rahminin ağzı da açılsın, doğumu kolaylansın denir. Bizde makas kız çocuğunu bıçak da erkek çocuğunu temsil eder. Bu sebeple makasın ağzı ile kadının rahmi özdeşleştirilmiştir. Doğumun kolaylanması için makasın ağzı eş düşene kadar açık bırakılır” (KK-1).

1.2.2. Bıçkı Dikiş Aletlerinin Kullanıldığı Doğum Sonrası Uygulamalar

Doğum sonrasına ait halk kültürü uygulamalarında temel amaç, lohusanın ve bebeğin korunmasıdır. “Türk halk kültüründe; yeni doğurmuş kadına, loğusa denilmektedir. Adana bölgesinde ise yeni doğum yapmış kadına ‘nefe’ adı verilir. Loğusalık dönemi, doğumdan sonraki kırk günü kapsamaktadır. Bu dönemde kadın her türlü dış etkiye ve hastalığa açıktır. Halk arasında “loğusanın mezarının kırk gün açık olduğuna inanılır” (Artun,2015: 180).

Uygulamaların önemli bir kısmı eski Türklerde “al ruhu-hal anası” Anadolu folklorunda ise “al karısı” denilen, kötü bir varlıktan korumak içindir: “Al karısı çirkin, saçları dağınık, gözleri kanlı, uzun tırnaklı, uzun boylu, çok kuvvetli olarak tanımlanır. Deveye güreşebilecek kadar uzun olduğu söylenir. Kıvrık elbiseler giyer. Kimi anlatılarda bir küpün içine girerek orada yaşar. Bazen de ırmak kenarlarındaki ıssız bölgelerde veya içi boş ağaç kovuklarında yaşadığı söylenir. İri gözlüdür. Çok fazla sayıda ağır, demir takıları vardır. En sevdiği şey atların yelesini örmektir. Yakalamak için elbisesine veya kendisine iri bir iğne saplamak gerekir. Demirden ve demircilerden korkar. Lohusalara musallat olur ve ölümlerine sebebiyet verir. Korunmak için Lohusaların odalarında demir eşya bulundurulur. Kötülük yapmaktan zevk alır. Yaptığı kötülükler Al basmak tabiri ile anlatılır. Ayakları ters olarak betimlenir”

(Karakurt, 2012: 22-24). Al karısı aynı zamanda bütün Türk boylarının da ortak paydası olup, “al ruhu” olarak anılsa da çeşitli varyantlarda değişiklik göstermektedir: “Al, Albassı (Türkmenlerde), Albarstı (Kırgızlarda), Albaslı (Karakalpak ve Nogaylarda), Alvasti (Uygurlarda), Alarvadi, Hal Anası (Azerbaycan’da), Albaslı Katın (Kumuklarda), Almastı (Karaçay-Balkarlarda), Albıs/Albız (Tuva ve Altay’da), Almıs (Altaylılarda), Albın/Ablın (Tofalarda), Olbosti, Martu, Sarı Ene (Özbek ve Karakalpaklarda), Alpas, Alpasta (Çuvaşlarda), Almas (Kumandinlerde), Albas (Şorlarda) vb. adlarla bilinmektedir” (Bayat, 2012: 324-325).

Anadolu folklorundaki doğum sonrasına ait koruma-sağaltma amaçlı halk kültürü uygulamalarının büyük bir kısmı, demir / demirci kültürünün denetiminde gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle, Anadolu’da lohusayı ve bebeği al karısından korumak amacıyla iğne, çuvaldız, firkete (çengelli iğne) makas kullanılması, demir/demirci kültüründen izler taşıdığını ortaya koymaktadır.

Anadolu folklorunda doğum sonrası uygulamalarda demirin koruyuculuğundan faydalanma isteği, eski Türklerdeki demir-demirci-şaman ilişkisinden izler taşır. J.P. Roux, “Anadolu folkloru, demirin etki ve güçlerinden çeşitli izler taşır.” (Roux, 2001:82) ifadesini kullanırken, bir Yakut atasözü ise: “Demirciler ve Şamanlar aynı yuvadan çıkmadır.” der (Roux,2011:82). Bütün bu tespitler, eski Türklerde demircinin de en az şaman kadar toplumda özel bir konumunun olduğunu ortaya koymaktadır. Demirciyi üstün kılan, ateşle çalışmayı bilmesi, ona hükmetmesi ve onunla demiri şekillendirme yetisi demircinin de kutsal sayılmasında etkili olmuştur. Aynı zamanda, “Demircinin aletleri de tıpkı şaman davulu gibi kutlu sayılmaktadır” (İnan, 2013: 84). Eski Türklerde alet yapımı, en önemli ritüellerden biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle demirin, ateş üzerinde eritilip şekillendirilmesi, su verilerek işlevselliğine ve sertliğine kavuşturulması, kutsal bir törenin aşamaları olarak kabul edilmiştir. Demir ve demirci kültürünün ocak, ateş, su olmak üzere üç önemli kült unsurunun üzerine inşa edilmesi, aynı zamanda üç önemli kültürden de izler taşıması, demirin ve demirden yapılan aletlerin de kutsal sayılmasını sağlamıştır. Demir, ateşin temizleyici ve sağaltıcı etkisini, suyun ise temizleyen, dirençli kılan ve hayatlara şekil veren yönünü “etken” madde olarak barındırdığı için halk kültüründe sağaltıcı ve koruyucu olarak kullanılmıştır.

Türk mitolojisinde al ruhu, doğrudan demir ve demirci kültürü ile ilişkilendirilmektedir: “Türk mitolojisinde demir ve demirci kültürü, anaerkil bir aile yapısına geçişte ocak, ateş ve dolayısıyla aile koruyucusu olan Albastı’nın erkliğini kaybetmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Durum evin yöneticisinin ve ev iyelerinin birer erkek kılıfına sokulması lehine değiştiğinde Albastı, onu evden dışarıya iten demirciden korkmuş, ocak sahibinin de erkek olarak tasavvur edilmesi ile ocaklı adamların düşmanına dönüşmüştür. Bütün demonik varlıklarda olduğu gibi Albastı’nın da demir ve demirden yapılmış eşyalardan korkması, daha çok bu tür aletler karşısında yenik düşmesi, demirciliğin ön plana çıkması, erkek egemenliğinin sabitleşmesiyle bağlantılıdır. Bu durum Albastı’nın yukarıda söylendiği gibi anaerkilliğe dayalı bir aile yapısından ataerkil aile yapısına geçişte demirci kültürünün ortaya çıkmasıyla ilgili olmalıdır. Nitekim demirin işlenmesi ve demircilik kültürü erkeğin rolünün ön safhaya çıkmasıyla izlenir.

Evden dışarıya sürgün edilen Albastı'nın demirciden korkması, yakasına takılan iğneden kurtulamaması, erkek egemenliğinin tasdikidir” (Bayat, 2012: 328-329).

Demircinin erkek oluşu ve ataerkil bir yapıyı temsil etmesi, Albastı'nın da demir-demirden yapılmış eşyalardan korkması, daha çok bu tür aletler karşısında yenik düşmesi ve demirciliğin ön plana çıkması, erkek egemenliğinin sabitleşmesiyle bağlantılıdır. Anadolu'da al karısını etkisiz hale getirmek ve erkek egemenliğini sabitleştirmekle ilgili bir başka uygulama ise, lohusanın odasına erkek elbisesinin asılmasıdır. Bu elbise, ataerkil yapıyı dolayısıyla da demirciyi temsil etmektedir. Başka bir ifade ile lohusa odasının duvarına asılan erkek elbisesi, al karısını evden kapı dışarı eden erkeğin (demircinin) egemenliğinin sabitlenmesidir. (Bkz. Foto. 5)

Albastı veya Al karısı inancı, Orta Asya ve Sibirya'daki Türk halklarının tümünde de mevcut olup; demir, lohusa ve bebeği “Al ruhu-Al bastı” dan korumak amacıyla kullanılmaktadır: “Kazaklar loğusayı “albastı”dan korumak için çekiç ve bir demir parçası alıp “demirci geldi, demirci geldi” diye bağırırlar. Biz bunu Kıpçaklarda, Argınlarda ve Kereylerde müşahade ettik. Manas destanında demirci-ustaya kahraman Manas “darkan” diye hitap ediyor” (İnan, 2013: 84). Azerbaycan sahasındaki Albastı inançlarında da, Hal Anasının kadına zarar vermemesi için uygulanan bütün yaptırımlarda bıçak, demir parçası, hançer, makas, iğne, tüfek, kurşun vb. ile beraber demiri veya demirden olan eşyaları döverek kurtulmak da vardır” (Bayat, 2012: 328-329).

Al ruhunun etkisiz kılınıp kovulmasında kullanılan demir ve demirci kültürünü en az ocak ve ateş kadar güçlü kılan dinamiklerden bir diğerinin ise “su” olduğunu belirtmek yanlış bir tespit olmayacaktır. Nitekim, Azerbaycan mitolojisinde su, al karısının evi olarak kabul edilmektedir: “Azerbaycan mitolojik inançlarına göre, albastı yani Hal anası doğrudan su kültürü ile bağlantılıdır: “Hal anası” ve “Hal Nenesi” su dibinde ve sulu yerlerde olur. İnanca göre Hal anası, yeni doğurmuş kadının ciğerini nehirde temizledikten sonra yer. Bunun karşısını almak için erkekler ellerinde hançer, nehrin suyunu hançerlerler ki Hal Anasını korkutup, çalınan ciğeri geri döndürsünler. Al bastının ya da hal anasının lohusa kadından çaldığı ciğeri suda yıkaması onu su kültürüne bağlar. Bu da Hal Anasının suda yaşayabileceği veya en azından su koruyucuyla ilgili olabileceğini varsaymaya olanak tanır. Aynı zamanda Anadolu Türkmenlerine göre de Albastı, kendini evinde gibi hissettiği yer sudur” (Bayat, 2012: 325). Bu tespitler, albastı- Hal anasının su kültürüyle özel bir bağlantısı olduğunu da açıklamaktadır. İğne, çuvaldız, makas, bıçak balta gibi aletlerin Al karısına –Hal Anasına karşı güçlü bir silaha dönüşmesi ve onu etkisiz kılmasında, suyun al karısının evi olarak kabul edilmesi düşüncesi yatmaktadır. Öyle ki, demiri eritip onu şekillendiren ocak ve ateş iken, demire asıl işlevselliğini kazandıran aktör Su'dur. Dolayısıyla da demirden yapılan her alet bünyesinde bir miktar sırlanmış “su” barındırmaktadır. Türkçede de yaygın bir ifade olan “demire / çeliğe su vermek” aslında, suyun döküm esnasında demire sırlanmasıyla işlevine kavuşan aletleri ifade etmek için kullanılır. Dolayısıyla demirden yapılan aletler, ateş, ocak, su olmak üzere üç önemli “görünmez” kültür demirci-demiri ise görünen kültür eserleridir. Başka bir ifade ile demirin etken maddesi, ateş, ocak ve sudur.

Doğum sonrası en kapsamlı halk kültürü uygulamalardan biri olan lohusayı ve bebeği Al karısına karşı korumaya yönelik kullanılan iğne, çuvaldız, firkete (çengelli iğne), makasın eski Türklerdeki demircilik kültürüyle olan bağlantısını da açıkladıktan sonra Anadolu'nun pek çok yöresinde, demir ve demirci kültürünün denetiminde gerçekleşen, geçiş dönemlerine ait halk inancı / halk hekimliği uygulamalarından örneklerle konumuzu açıklamaya devam edelim.

Halk arasında yorgan iğnesi adı verilen çuvaldız, lohusanın yastığına batırılır. (Bkz.Foto.6) Bu iğne, lohusalığı boyunca yastıktan çıkarılmaz. Benzer şekilde bebeğin de yastığının kenarına iğne iliştilirirken, yatağının altına da makas konur: “Adana’da loğusa ve çocuğun odasında bulundurulmuş makas / iğne / bıçak / satır / demir gibi aletler gücü, ayna aydınlığı ve parlaklığı ifade etmektedir. Kötü ruhlar aynanın aydınlığı ile uzaklaştırılacak, demir ve çelikten yapılmış aletlerle anne ve çocuk kötü güçlere karşı güçlü olacaktır” (Artun, 2015:174). Elâzığ Harput’ta da benzer bir uygulama söz konusudur: “Çocuğun göbeğinin kesilmesi işleminde kullanılan makas, lohusanın yatağının altında kırk gün süre ile bekletilmesindeki amaç ve inanç al karısına karşı demirin koruyuculuğu, himayeci bir ruh olan Umay’ı memnun etmekte, onun iş ve sorumluluğunu kolaylaştırmaktadır” (Araz,1995:45).

Anadolu’da, al karısı etrafında gelişen halk inancı uygulamalarında özellikle iğne, al karısını tutsak eden bir silah olarak kabul edilir. Bazı aileler al karısını iğne ile yakalayıp tutsak ettiği için “ocaklı” olarak bilinmektedir. Bu ailelere ve onun soyundan gelenlere al karısı musallat olmamaktadır. Al karısının üzerine iğne batırıldığında tüm kötü güçleri gitmekte ve iğne al karısının tüm gücünü kırmakta, onu tutsak etmektedir. Üzerindeki iğne çıkarıldığında ise tutsaklığı bitmektedir: “Al karısını yakalamak ve etkisiz hale getirmek için birçok yollara başvurulur. Bunlar arasında al karısının bir yerine iğne, çuvaldız batırmak veya bu cadının üzerine zift dökmek lazımdır. Bu takdirde al karısı elindeki ciğeri sahibine derhal iade eder. Kendisini yakalayan şahıs da ocaklı olur. Bu gibi şahıslara aynı zamanda ‘alcı’ da denir. Al karısı alcı ile alcının sülalesinden olan bir kimseye dokunmadığı gibi evlerinde ve üzerlerinde alcıya ait eşya bulunduranlara kötülük yapamaz” (Örnek,1977: 144-145).

Al karısının yakalanıp çalıştırılmasıyla ilgili olarak Erzurum’un Horasan ilçesinin Azaplı köyünde 1970’li yıllarda derlenen bir halk söylencesinde de al karısı çuvaldız ile yakalanıp esir edilmekte, özgürlüğüne de yine çuvaldızın çıkarılmasıyla kavuşmaktadır: “Hikâyeyi anlatan yaşlı kadın nenesinden dinlediğine göre, yayladan köye dönerlerken önemli bir şey unutulmuş, erkeklerden birisi de geri dönüp yaylaya gitmiş. Bu sırada iri yapılı, kara, biçimsiz, gür fakat perişan saçlarını yüzüne dökerek oturan bir yaratık görmüş. Sessizce yanına giderek yanında hazır bulunan çuvaldızı göğsüne saplamak suretiyle kaybolmasını önlemiş. Yedi yıl çalıştırmışlar. Günün birinde evlerinin yakınlarındaki çeşmeye su getirmeye giden al karısının göğsündeki çuvaldızı çocuklar çıkarmışlar. Bu durum üzerine kendisini yakından geçen çaya atmak suretiyle kaybolup gitmiş” (Başar, 1972: 96).

Tokat’ın Zile ilçesinin Acısu köyündeki katılımcılar, kendilerinin ya da yakınlarının al karısı deneyimlerinden al karısına karşı aldıkları önlemlerden bahsetmişlerdir: “Bir adam

ahırda bu al karısını atların yelelerini örerken yakalamış. Yün tarağı dediğimiz bir tarak vardır. Bu tarağın iğneli dişlerinden birini koparıp al karısına batırmış. Bir çılgılık, bir figan. Adama yalvarıyor ‘Beni bırak, gideyim’ diye. Adam onu tarla tapanda, ev işlerinde en ağır işlerde kullanmış. Normal bir kimsenin yapacağından daha fazla iş yaptığı için uzun bir süre adama hizmet etmiş. Adam bir şartla onu serbest bırakacağını söylemiş. ‘Bana ve aileme ve benim soyumdan olanlara musallat olmayacaksın’ demiş. Onun sözünü almış. Ve yakasındaki iğneyi çıkarmış, al karısı kaybolmuş. Bu sebeple iğne al karısının kelepçesidir. Üzerine saplanan iğne onu tutsak eder” (Özgen, 2016: 93).

Bu sebeple, lohusaların yastığına ocaklı olan bir kişinin eliyle iğne saplanır. Saplanırken de “Bu iğne, yastığa değil al karısının ciğerine saplansın” denir. Ocaklı bir kimse yoksa dua okunarak iğne yastığa saplanır. Yalnızca lohusanın değil aynı şekilde bebeğin de yastığına iğne saplanır, yatağının altına makas konur. Eğer al karısı gelirse, lohusanın yanında ve başında bulunanlardan birisinin atik davranarak göğsüne bir büyük iğne veya çuvaldız saplaması ile al karısı yakalanır.

Benzer bir uygulamayı Mersin halk kültüründen de vermek mümkündür: “Lohusa ve bebeğinin yastığının altına makas, bıçak gibi metaller konulur. Kötü ruhların bu tarz kesici metallere korkup buralara uğramadığına inanılır” (Coşkun, 2011: 7).

Adana’da ise, nefse yani lohusa kadın al basmasına karşı koruma altında tutulur: “Nefsenin mutlaka yanında bir erkek, genel olarak da kocası bulunur. Lohusanın başına kırmızı ipek başörtüsü bağlanır. Al karısı kırmızı renkten hoşlanmadığı için loğusaya yaklaşmaz. Ayrıca, yastığının altına bıçak konurken, yastığına iğne saplanır” (Artun,2015:189).

Zile’de yaşayan Anşa Bacılı Beydili Sıraç Türkmenlerinde, al karısının türlü yollarla lohusayı kandırıp, bebeği alarak, beşiğe kendi bebeğini koymaması için bebeğin yastığına iğne iliştilirirken, yastığının altına makas konularak, sadece anneyi değil aynı zamanda bebeğin de al karısından korunması amaçlanır:

“Eskiden büyüklerimiz hep anlatırdı. Al anası loğusanın kokusuna gelirmiş. Süt kokusu al anasını çekermiş. Güzel lohusaya daha çok gelirmiş. Erkek çocuklara değil kız çocuklara gelirmiş. Çirkin lohusaya ise pek tebellüş olmazmış. Süt kokusuna gelirmiş. Yeni doğan bebenin ciğerini yemek için gelirmiş. Türlü yollarla lohusayı kandırıp bebeği alıp beşiğe kendi bebesini koyarmış. Gelirken kağrı gıcirtısına benzer bir ses duyulmuş hocam. İnceden inceden uzaklardan yaklaşılan bir ses ile gelirmiş. Lohusayı yalnız koymamak, onun tek başına uyumasının önüne geçmek gerekir, denirdi. Öyle bir kılığa girer ki lohusanın bebeğini vereceği bir kılığa girmiş. Ya lohusanın annesi ya da kız kardeşi, yengesi kılığında gelir. Al karısının lohusanın bebeğini alıp kendi bebeğini beşiğe bıraktığına inanılmaktadır” (Özgen, 2016: 93).

İğnenin lohusa döneminde sağaltma amacıyla kullanıldığı uygulamalardan bir diğeri de *kırk basmaması* için yapılan “*iğne değişimi*”dir. Aynı zamanda doğum yapan kadınların çocuklarının kırkının birbirine karışmaması için lohusalar iğne değiştirirler. Eğer iki lohusa karşılaştıklarında iğne değişmezlerse, çocukların kırkı birbirine karışacağı için çocuklardan biri ölebilir. Bu sebeple iki lohusa karşılaştığında birbirlerine ekseriyetle firkete adı verilen

çengelli iğneleri üzerlerindeki giysilere tutturmak suretiyle değiştirirler: “Halk inancına göre, kırklı iki çocuk birbirlerinin yanına götürülürse kırk basması olur. Kırklı çocukların birbirlerine götürülme mecburiyeti hasıl olursa, kırk basmasının önlenmesi için ailelerin birbirleriyle iğne değiştirmeleri sonucunda kırk basmasının olmayacağına inanılmaktadır” (Başar,1972:112). Benzer bir uygulamayı Mersin halk kültüründen de vermek mümkündür: “Aynı anda doğum yapan kadınların çocuklarının kırkı birbirine karışmaması için söz konusu lohusalar iğne ve iplik değiştirirler” (Coşkun, 2011:8).

Kırk basmasına karşı, iğne yerine makas ile kilit sağaltma ve kaçınma amacıyla kullanılmaktadır: “Birden çok kadın doğum yapmışsa çocukların kırkı birbirine karışmaması için göbek bağı kesen makasın ağzı kapatılır, ayrıca bir asma kilit alınıp kilitli konuma getirilir. Makasla kilit birbirine bağlanır ve duvara asılır. Bebeklerin kırkı çıkana kadar bu kilit ve makas bulunduğu yerden kaldırılmaz” (Coşkun,2011:8).

İğne, lohusa döneminde yeni doğan çocukta sıklıkla görülen sarılık hastalığını sağaltma amacıyla da kullanılmaktadır: “Yeni doğan çocukta görülen sarılık hastalığı için bebeğin her tarafına bal sürülür. Ateşte ısıtılan iğnenin ucu bebeğin eklem yerlerine, topuklarına, alnının ortasına vücudunun yedi yerine batırılır” (Bayat, 1987: 50).

Sadece lohusa zamanı değil kırk gün dolduktan sonra yapılan kırklama töreninde de bazı yörelerde iğne kullanılmaktadır: “Kırklamada kullanılacak suyun içerisine kırk arpa ile bir büyük altın ve büyük bir iğne konur. Yıkanmanın sonuna doğru ana çocuğunu başının üstünde tutar. Çocuğun üstüne de ebenin eliyle bir kevgir tutulur. Yıkanılan suyun arta kalan kısmı çıkı ile birlikte kevgir içerisine dökülmek suretiyle ana ve çocuk kırktan çıkarılmış olur” (Başar, 1972:79).

Kumaş, iplik ve kurdele halk kültürü unsuru olarak doğum sonrası uygulamalarda lohusayı ve bebeği koruma / sağaltma amacıyla kullanılmaktadır: “Yeni doğan çocukta görülen sarılık hastalığı için bebeğin gömleği sarı ipek iplikle işlenir. Bazı yerlerde bebek sarılık olduğunda ise ergen bir kız tarafından yakasıyla kolu sarı iplikle işlenmiş gömlek giydirilir, kırk gün üzerinde bekletilir” (Bayat, 2012: 52).

Al karısı / al basmasına karşı sağaltma ve koruma amaçlı halk kültürü uygulamalarından biri de kurdele ile yapılmaktadır. Anadolu’da yaygın bir uygulama olan kırmızı kurdele, lohusaya al karısından korumak için takılmaktadır.

“Tekirdağ’da loğusa kadına bir hastalık gelmemesi için herhangi bir yerine kırmızı kurdele takılır” (Artun,2015:180).

Doğum sonrası iplikle ilgili bir diğer halk kültürü uygulaması da yürümesi ve konuşması geciken çocuklar için yapılan “İp Kestirme” dir: “Günü geldiği halde gezmeyen çocuk, ayın ilk cuma günü iki ayağı yan yana bağlanarak cami kapısında bekletilir. İlk çıkan şahsa ayaklarının ipi kestirilir. Benzer uygulama, zamanında konuşmayan çocuklar için de yapılmaktadır. Konuşması geciken veya konuşmayan çocuğun boynuna bir ip bağlanır. Çocuk anasının ilki olan birisi tarafından cuma günü cami önüne götürülüp camiden ilk çıkacak kimseye çocuğun boynundaki ip kestirilir” (Başar,1972:118-119).

İp, güney Sibiryaya Türklerinde de sağaltma amacıyla kullanılmaktadır: “Şamanların kadınları kısırlıktan kurtarmak için yaptıkları ayinlerde de ip, kozmik başlangıç ile insan hayatını ve insanla ruh dünyalarını birleştiren varlık gibi görülürdü. Bu ayin için çadırdan farklı yönler doğru kıl ipler çekilirdi. İpe üzerlerinde güneş, ay ve küçük bir kuş resmi olan ağaç kabukları asılırdı. Onlar böyle ipleri kadının karnı etrafına da sararlardı. Bu yolla iyi ruha çocuğun düşmemesini, kötü ruha da çocuğun ölmemesini hatırlatmış olurlardı. Çadırdaki güneşli ve aylı ip çok hayatı, kuş çocuğun ruhunu, karın etrafındaki ip ise kötü ruhun köklerini simgelerdi” (Lvova, 2013:217).

1.3. Ölüm

Demirin sağaltıcı ve koruyucu özelliğinden yararlanma isteği ölüm uygulamalarında da karşımıza bıçkı dikiş aletleri aracılığıyla çıkmaktadır. Anadolu folklorunda en yaygın uygulamalardan biri “ölen kişinin çarşafı örtülen bedeni üzerine bıçak, makas ya da demir parçasının” konulmasıdır.

Halk arasındaki yaygın inanca göre ölenin karnının şişmemesi için bu tür bir uygulamanın yapılmaktadır: “Ölünün karnının üstüne, içine şeytan girmesin, ardından birini götürmesin, şişmesin diye bıçak, demir, makas vb. konur” (Artun, 2015:233).

Halk bilimci Sedat Veyis Örnek “*Anadolu Folklorunda Ölüm*” adlı çalışmasında ölünün kamına bıçak, demir, makas, maşa, bakır, kayış vb. konulmasının amaçlarını Anadolu’nun çeşitli yörelerinden derlediği bilgiler eşliğinde açıklamıştır: “Anadolu’da Halk arasındaki yaygın inanca göre ölenin karnı şişmesin diye Nallıhan ve Kayseri’de anahtar, Durağan’ın köylerinde ölünün göbeğine kayış, Sivas Zara’da gündüz öldüyse bakır, akşam ölmüşse cesedin üzerine çift kayışı yada demir, Konya Kahramanmaraş, Yozgat Boğazlıyan, Amasya Merzifon, Çorum’da makas, Erzurum, Urfa, Hopa, Rize, Lalahan’da Afyon, Kırşehir, Uşak, Eskişehir’de bıçak konur. Datça’da ölü hortlamasın diye Sini(Tepsi) konurken, Ayaş’ta satır veya balta günahı azalsın diye Nallıhan da ise şeytan gelmesin diye ölünün üzerine konur” (Örnek, 1971:46).

2. Bıçkı Dikiş Aletlerinin Kullanıldığı Halk Hekimliği Uygulamaları

Bıçkı dikiş aletlerinin geçiş dönemleri dışında da sağaltma, kaçınma ve korunma amacıyla kullanıldığı halk hekimliği uygulamaları mevcuttur.

İğnenin, sağaltma amacıyla kullanıldığı bir başka halk kültürü uygulaması da “*Kurşun Dökme*”dir. Halk arasında; “göz değme, göze gelme, nazara uğrama” olarak tanımlanan nazardan korumak ve korunmak amacıyla kurşun dökülmektedir. Anadolu folklorunda en yaygın sağaltma yöntemlerinden biri olarak karşımıza çıkan kurşun dökme ile kişinin üzerinde nazardan kaynaklı olumsuz durumlar suya aktarılmaktadır.

“Nazara uğrayan kişinin üzerindeki nazarı aldığına inanılan kurşun başa, gövdeye ve ayağından çıkıp gitsin diyerek bacak kısmına olmak üzere üç kez dökülür. Kurşunun döküldükçe suyun içinde açılmaya başlaması, nazarın o kişinin üzerinden uzaklaştığına inanılır. Kurşunun göz ve dil şeklini alması, göz değmesi olarak yorumlanır. Kurşun dökülürken, tepsiye mutlaka çuvaldız, soğan ve para konur. Kurşun ve demir sağaltıcı yönleri

ile öne çıkan iki metaldir. Kurşun dökümü esnasında, kem gözlere şiş denilerek çuvaldız soğana batırılır” (KK-2)..

Boncuğun sağaltma ve koruma amacıyla kullanıldığı en yaygın halk kültürü alanı, “Nazarlık”tır. “Yedi delikli boncuk, mavi boncuk, kara boncuk, tabayır boncuğu” (Başar,1972:133) gibi ekseriyetle omuza dikilmek suretiyle kullanılan nazarlık boncuklar olduğu gibi; üzerinde “Maşallah” yazan, halk arasında “Cezaevi örme işi”, “Cezaevi örmesi” olarak da bilinen boncukların örülmesiyle yapılmış nazarlıklar evlerde ve dolmuşların dikiz aynalarında kendine yer bulmuştur. (Bkz. Foto.7) Sağaltma ve nazardan korunma amacıyla örme tekniğiyle yapılan bu nazarlıklar aynı zamanda el sanatlarına dayalı bir halk ekonomisinin de oluşmasına öncülük etmiştir. Sadece ev ve araç için değil aynı zamanda çocuklar için de örme boncuktan balık, kuş ve muska şeklinde yapılan, çengelli iğne ile çocukların omuzlarına takılan nazarlıklar da vardır. (Bkz. Foto.8-9) Demirin sağaltıcı özelliğinden de yararlanmak amacıyla iğne ile takılması nazarlığın etkisini artırması için gereklidir. Örme tekniğinin dışında delikli boncuk şeklinde firketeye takılmış olarak da nazarlık amacıyla kullanılmaktadır.

Güney Sibiry’a da da boncuk(lar), kurulacak olan yeni ailenin saadetinin nesnel simgesidir: “Aynı zamanda boncuklar, çocukların ve doğum yapan kadınların koruyucusunun araçlarıdır. Hakas şaman geleneklerine göre İmay; kız çocuklarının ruh-ceninlerinin saklandığı mercan boncuğun (suru) sahibidir. İmay, bunları erkek çocukların ruhları olan uh oklarıyla birlikte İmay-Tahsıl-dağında saklar. Böylece boncuklar çok sayıdaki evlatla özdeşleşmektedir” (Lvova, 2013: 203).

Yalnızca bıçki dikiş aletleri değil aynı zamanda bıçki dikiş için kullanılan “kesmek” ifadesi de Anadolu folklorunda demirin sağaltıcı özelliğinden yaralanma düşünce ve isteği ile yapılan halk hekimliğine ait tedavi yönteminin adı olmuştur. Demirden yapılan aletler ile gerçekleştirilen tedaviye halk arasında “kestirme” adı verilmektedir. Ocak merkezli sağaltma uygulamalarından olup, Anadolu’daki “uçuk ocağı” ismi ile anılan sağaltma merkezlerinde kestirmeye dayalı bir tedavi yöntemi uygulanır. Ocaklı kişi uçuğun veya siğilin etrafını kalemle daire çizerek, kesilecek alanı belirler, iğne ya da demir parçasını kalemle çizilmiş alanda gezdirerek dualar okur. Temsili olarak uçuğu veya siğili kesmiş olur. Bu işleme “kesmek/kestirmek” adı verilir.

3. Bıçki Dikiş Aletlerinin Kullanıldığı Halk İnancı Uygulamaları

Geçiş dönemi uygulamalarının dışında da Bıçki dikiş malzemelerinin geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. İlk uygulama “adak” tır. Halk inancının bir parçası olarak Anadolu folklorunda adak amacıyla kullanılan kumaş, iplik ve kurdelenin eski Türk dinine ait uygulamalardaki ismi “Yalamadır”. Eski Türklerde yalama adı verilen çaput bağlama, bir tür ibadet biçimlerinden biridir. Saçı, bir tür kansız kurban takdim etme ayinidir. Yalama ise, ağaçlara, ata mezarlarına veya kamların davuluna bez, paçavra gibi şeylerin bağlanmasıdır.

“Ağaçlara, taşlara su kaynaklarının etrafındaki ağaçlara bez bağlamak Şamanizm’in önemli bir ritüeli. Eski Türklerdeki tanrıçılık inancı Altay topraklarında “Ülgen, ulu, zengin ulu” ismi ile şekilleniyor. Bir dağı aşarken ya da bir ırmağı geçerken ağaçlara bez parçası ya

da iplik bağlamak Altay geleneği. Bağladıkları bez parçalarının da ise her zaman bir anlamı vardır. Beyaz bez gökteki tanrılara, kırmızı bez yer-su ruhlarına, siyah bez veya iplikse yeraltı tanrılarına ve ruhlarına bağlanır” (Arpacı, 2012: 32).

Anadolu folklorunda “adak” olarak kullanılan iplik, halk inancında *bir yere bağlanmayı* temsil eder. İpliğin kesilmesi düğümleri bağlanmış olanların çözülmesi anlamına gelir. Anadolu’da özellikle türbe ve tekke ziyaretleri esnasında yakınlardaki ağaçlara kumaş, iplik ve kurdele “dilek veya adak” amacıyla bağlanır. (Foto.10) Bu uygulama, Alevi-Bektaşî topluluklara ait tekkelerde daha yaygın olup; ağaca ya da tekkeye ip / kurdele bağlamak, “kansız kurban” olarak adlandırılmaktadır. “Tokat Zile’de yaşayan Anşa Bacılı Beydili Sıraç Türkmenlerinde ata kültü etrafında şekillenen ziyaret ritüellerinde önce tekke ziyaret edilmekte, daha sonra kurucu ata tarafından dikilen ve kutsalın tecrübesinin yansıdığı ağaç/ağaçlara istekler, kurdele, kumaş veya iplik aracılığıyla belli bir ritüel sırayla adak olarak bağlanmaktadır. Ağacın dalına kumaş, kurdele veya iplik bağlanırken, gövdesine ise ‘*Hak-Muhammed-Ali*’ düşünce ve üçlemesiyle ağacın gövdesine üç kez dolandırılarak üç düğüm atılan kalınca bir ip bağlanmaktan sonra, ağacın gövdesi üç kez niyaz edilerek öpülmektedir. Anşa Bacılılarda iplik, kumaş, kurdele kurucu ata ile iletişim kurmanın araçları olarak kabul edilmektedir.” (Özgen, 2016:91). (Bkz.Foto.11)

Anşa Bacılı Beydili Sıraç Türkmenlerinde iplik, yalnızca ağaçlara değil, kutsal kabul edilen ataların mezar taşlarının boyun kısmına adak amacıyla da bağlanmaktadır: “Adağı yerine gelene kadar iplik, mezar taşının boynunda kalmaktadır. (Bkz. Foto.12) Adağı olduktan sonra iplik, mezar taşının boynundan kanlı bir kurbanla (Cebrail denilen Horoz ya da dört ayaklı koç, keçi vs. kesilerek) çıkarılmaktadır. Düğümü kanlı kurban çözmektedir. Anşa Bacılı Beydili Sıraç Türkmenleri, tekke ve evliya ziyaretlerinde dileklerini iplik ya da kurdele ile nişan ederken; ‘*Bu adağım sadık kalacağım. Dileğim olduğunda, bağladığım bu kurdeleyi kurbanımla gelerek çözeceğim, sözümde duracağım*’ diyerek bağlarlar. Burada makam sahibi, kurucu atadır. Başvuru adresi ağaçtır, başvuru aracı ise iplik, kumaş veya kurdeledir” (Özgen, 2016:176).

Anadolu folklorunda kurdele, boncuk ve ipliğin hem adak hem de tören amaçlı kullanıldığı bir başka alan ise “*Teke Katımı*”dır. Anşa Bacılı Beydili Sıraç Türkmenlerinde özellikle “*Sırıklı*” evliya adı verilen tepede yer alan büyük ağaca teke katımı öncesinde, sürü sahipleri “*Sürülerimiz sağ salim yılı tamamlasın, teke katımı bereketli geçsin*” diyerek renkli kurdeleler bağlayıp kurban adarlar. Ağaca bağlanan her kurdelenin bir parçası da tekenin boynuzuna bağlanır. Bu uygulama Anşa Bacılı Sıraçlarda teke ile evliyanın adak etrafında nişan edilmesi olarak adlandırılır. Tekelerin iki boynuzlarına ayrıca, Alevi inancında özel bir yeri ve anlamı olan elma geçirilir. (Bkz.Foto.13)

Halk inancı unsuru olarak ipliğin adak dışında makas ile yaygın kullanım alanları da mevcuttur. “*Kurtağzı Bağlama*” bunlardan biridir. Kaybolan koyun, keçi gibi sürü hayvanlarının bulunması, kurt tarafından parçalanmadan sürüsüne sağ salim dönmesi için yapılan halk inancı uygulamasıdır. Yöreden yöreye uygulama biçimlerinde küçük değişiklikler gösterse de çıkış noktasındaki düşünce aynıdır. Kurdun ağzını bağlamak... Uzunca bir ipliğe dua okunur. Her bir dua okunuşunda ipe bir düğüm atılır. En son ağzı açık

makasa dua okunur. Makas kapatılarak, iplik makasa sarılır. Böylece kurdun ağzı da tıpkı bu makasın ağzı gibi bağlansın, koyun, kuzu ve keçi sürüsüne sağ salim dönsün denilir. Kurtağzı Bağlama uygulamasının düşünsel temelinde de demirin sağaltıcı yönü vardır. Bu sebeple bıçak, makas, çakı gibi demirden yapılmış aletler kullanılmaktadır. Demirin sağaltıcı gücünden yararlanma düşüncesi sürülerini koruma düşüncesiyle birleşmiştir: “Kurtağzı bağlamaya yönelik uygulamalar sırasında kullanılan ip, bıçak, makas, demir, tahta kaşık gibi nesnelere de büyüklük işlevlere sahip olduğunu ayrıca belirtmeye gerek yoktur. Kötü ruhları da uzak tuttuğuna inanılan demir, makas ve bıçak gibi nesnelere, uygulamayı gerçekleştirenleri Şamanik güçlere sahip olan kutsal demircilere kadar götürmektedir” (Aça, 2016:33).

İpliğin makas başta olmak üzere iğneyi de kapsayan bir diğer halk inancı uygulaması da giysilerle ilgilidir. Bazı giysilere makas vurulmadığı gibi iğne ve iplik de kullanılmaz. Özellikle geçiş dönemlerine ait bir giysi olan ve halk arasında “ahiret gömleği, yakasız gömlek” şeklinde bilinen kefeneye makas ya da bıçak vurulmaz. El ile yırtılır. Metre mezura ile ölçülmez. El ile ölçülür ve yırtılır. Kefene, iğne ve iplikle dikilmez. Ahiret gömleği denilmesinin bir nedeni de budur.

Makas, iğne, iplik, mezura gibi biçki dikiş aletlerinin kullanımıyla ilgili oluşan halk inancı uygulamalarının düşünsel temelinde bu aletlerin kullanımıyla ilgili oluşan sakınma ve kaçınma durumları söz konusudur.

Doğrudan makasla ilgili uygulamaları birisi olarak makasın elden ele verilmesi, halk arasında uygun görülmemektedir. Halk inancında, makas gibi kesici aletler elden ele verilmez ve alınmaz. Alındığı takdirde kimin elinden alındıysa o kişiyle kavga edileceğine, aralarında tatsızlık yaşanacağına inanılır. Bu sebeple makas, bıçak gibi kesici aletler elden ele alınacağı zaman makas / bıçağa tükürülerek alınır. Ya da veren elle alan el teması girmeden masa tezgâh gibi bir yere konularak oradan alması sağlanır.

Makasla ilgili bir diğer halk inancı uygulaması ise, makasın ağzının açık / kapalı durmasıyla ilgilidir. Makasın ağzının kapalı olması huzura ve sükûnete işaretken, ağzının açık durması da huzursuzluğa ve kavgaya işaretir. Benzer şekilde makasın ağzı açık olursa evde tatsızlık olacağına inanılır. Makas evde ağzı kapalı olarak durur.

Makası boş yere açıp kapatmanın da evde huzursuzluğa kavgaya sebep olacağına inanıldığından makasla gereksiz yere oynayanın -özellikle çocukların- elinden makas alınır.

4. “Biçmek ve Dikmek” Etrafında Oluşan Halk İnancı Uygulamaları

Anadolu halk kültüründe yalnızca dikiş malzemeleri etrafında oluşmuş halk inancı uygulamaları yoktur. Aynı zamanda biçmek ve dikmek etrafında oluşmuş halk inancı uygulamaları da mevcuttur. Halk kültüründe biçki- dikiş ile meşgul olmanın müstakil zamanları ve bu müstakil zamanlar etrafında oluşmuş halk inancı uygulamaları vardır.

“Büyüklerimiz hep derdi ki, ibadetin de dikiş dikmenin de yemek yemenin de bir vakti saati vardır. Bu sebeple ne ibadet ne yemek ne de dikiş bekler” (KK-1).

Gün battıktan sonra evde dikiş dikilmez. Özellikle makas gibi biçki aletleri ele alınmaz. Mezura gibi ölçü aletleri ile akşam vakti bir şeyler ölçülmez. El ile karış alma yöntemiyle de olsa ölçü alınmaz. Bu tür uygulamaların, Tokat, Amasya, Yozgat ve Çorum gibi bölgelerinde ölümle ilgili uygulamalar kapsamına girdiğine inanılır. Özellikle akşam ezanından sonra, evde makasla kumaş kesilmesi, benzer şekilde mezura ile kumaş veya boy ölçülmesi evden birinin kefeni için ölçü almak ve onu biçmek anlamına gelir. El ile karış alma yöntemiyle yapılan ölçüm ise mezar yerinin enini boyunu karışlamak anlamına geldiğinden bu tür uygulamalara akşam ezanında sonra pek girilmez: “Akşam vakti evde ele makas almak, makasla bir şeyler kesmek biçmek evde huzursuzluğa, kavgaya, gürültüye davetiye çıkarmak anlamına geldiğinden büyüklerimiz ‘Gündüzün işini akşama taşıma’ diye öğütlerde bulunmuşlardır. O sebeple makasa bıçağa pek temas etmeyiz akşamları” (Özgen, 2016:280).

Biçmek ve dikmenin olduğu kadar ibadetin de zamanı vardır. Özellikle Perşembe’yi Cuma’ya bağlayan, halk arasında “*cuma akşamı*” olarak da bilinen perşembe akşam ezanından sonra ev işleriyle pek meşgul olunmaz. Perşembe akşamı, akşam ezanıyla başlayıp ertesi gün Cuma namazı bitip cemaat dağılana kadar devam eden bir süredir. Bu süre zarfında makas, iğne iplik ele alınmaz, ev işleriyle (ev süpürmek vs.) meşgul olunmaz.

Alevi bir grup olan Oğuzların Beydili boyuna mensup Anşa Bacılı Beydili Sıraç Türkmenlerinde perşembeyi cumaya bağlayan gece, cuma akşamı olarak anılmaktadır. Yeni günün başlangıcı olan bu akşamda, kadınlar ellerindeki işleri bir kenara bırakırlar. İğne, iplik, dikiş ile işleri olmaz. Yer gök duaya dururken iğneyle iplikle meşgul olunmaz. Perşembe akşamı aynı zamanda tekke vaktidir. Evde lokmasını yapan anasının atasının kabirlerini, yol büyüklerinin tekkelerini ziyarete gider. Onların rızalığını alıp lokmalarını Gurt guş yesin nasiplensin diye mezar taşlarına, tekke lokmalarına bırakırlar.

Biçki ve dikiş ile ilgili oluşan halk inancı uygulamalarından bir diğeri de elbise üzerindeyken dikiş dikmenin uğursuzluk getireceği inancıdır.

Kimi bölgelerde elbise üzerindeyken düğme ya da sökülük dikilirken “*Konuşmanın uğursuzluk getireceği düşünülduğünden dikiş esnasında konuşulmaz*” ya da ağza düğme, toplu iğne gibi dikiş unsurlarından biri alınarak ağız temsilen dikişlenmiş olur: “Çocukken annem bize tembih ederdi. Söküğün dikilirken konuşursan, söküğün değil aklın dikilir sonra okuduğunu anlayamazsın. Okuyup büyük adam olamazsın derlerdi. Biz de korkudan konuşmazdık” (KK.-1).

5. Biçki Dikiş Aletlerinin Geleneğin Aktarıcısı Olarak Kullanıldığı Halk Kültürü Uygulamaları

İğne ve iplik, Anadolu’da kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel bir halk sanatı haline gelen *Oya’nın da* mimarıdır. İğne ve iplik, halk kültüründe kadının duygu ve düşüncelerini dile getirdiği araçlardan biri olarak çıkar. İğne, kadının duygu ve düşüncelerini dile getirdiği kalemdir. İplik, o kalemin mürekkebi, kumaş ise üzerine duygu ve düşüncelerin işlendiği kâğıttır. Anadolu kadını duygu ve düşüncelerini *oyalar ve işlemler* aracılığıyla dile getirir. İğne, Anadolu’da sıklıkla bilinen ince işçiliğe dayanan iğne oyasının da adı olmuştur.

Eskiden beri nişan ve düğün bohçalarını birer çiçek bahçesine çeviren oylar ve oyalı yazmalar genç bir kızın başında ayrı, evli bir kadının başında ayrı bir anlama bürünmüştür. Oylar yapılırken, Anadolu kadını tüm sevgisini, öfkesini, sevincini, acısını elindeki iplikle kimi zaman iğne ile kimi zaman da tığ ile oyaya yansıtır. Oylar, kadınların duygu ve düşüncelerini açıkça aktaramadığı ortamlarda içerdikleri mesajlarla tüm duygulara tercüman olurlar. Bu sebeple, oylar ve oyalı yazmalar sadece sanatsal güzellikleriyle değil, taşıdıkları özel anlamlar, verdikleri ilginç mesajlarla da dikkate değerdir. Oylar, Anadolu’da kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel bir halk sanatı haline gelmiştir: “Anadolu’da oylar, kadının hem süsü hem dili hem de düşüncesi olmuştur. İğne / tığ ve iplik oylar, Anadolu kadınının elinde, bazen bir aşk namesine, bazen bir şikâyet mektubuna, bazense sayfa sayfa okunan bir hayat hikâyesine dönüşmektedir. Öyle ki, eşi tarafından sevilen kadınların yazmalarında erik çiçekli oya bulunurken, eşinin ilgisizliğinden şikâyet eden kadınların yazmasında da çalı çiçekli oya bulunmaktadır. Koca evinde hayatından memnun kadınlar, akrabaları geldiğinde ‘çayır çimen’ oyalı yazmalar örtünürken; kocası gurbette olanların yazmalarında da ‘yaban gülleri’ bulunmaktadır. Eğer bir kadının yazmasındaki güllü oya inciliyse, ‘yalnızım senin için gözyaşı döküyorum’ anlamına gelmektedir. Bir kadın çevresine ‘yalnızlığını, bahtsızlığını, sevgisizliğini’ dile getirmek isterse yazmasında ‘Mezar Taşı’ adı verilen oya bulundurmaktadır” (Özgen, 2007:14).

İğne ve iplik etraflarında bir gelenek çevresi oluşturarak Anadolu’daki çeyiz geleneğinin baş mimarlarından biri olmuştur. Gelin kızın bahtı da tahtı da iğne, iplikle kumaş üzerine işlenen çeyizlerle şekillenmiştir. İğne, iplik bir halk ekonomisinin oluşmasına da öncülük ederek, çeyizi ile övünen ve çeyizin namus olarak kabul edildiği bir gelenek çevresinin oluşmasında etkili olmuştur. Çeyizin adı kadının ve ailenin namusu olmuştur. Bu düşünce ile Anadolu’da alıcısının da satıcısının da kadın olduğu *Avrat Pazarları* kurulmuştur: “Osmanlı döneminde, özellikle 19. yüzyıl sonlarında rağbette olan avrat pazarları, ev kadınlarının haftalık ihtiyaçlarını karşıladıkları bugünün semt pazarlarına benzer alışveriş yerleridir. Çevre yerleşim merkezlerinden gelen kadınların getirdikleri sebze, meyve ve hayvancılık ürünleri ile kendi yaptıkları el işlerinin satıldığı bu pazarların benzerlerini halen Anadolu’nun bazı bölgelerinde görmek mümkündür. Bunlar genellikle küçük ilçelerde, köylerden gelen kadınların kurdukları pazarlardır ve alıcıları da kadınlardır. Osmanlı avrat pazarlarının en ünlüsü, Cerrahpaşa’daki Koca mustafapaşa caddesinin Yağhâne ile birleştiği yerde kurulan avrat pazarıdır. Kaynaklardan, bu pazarın ilk defa Kanûnî’nin zevcesi Haseki Hürrem Sultan’ın (ö. 1558) desteğiyle, kendisine ait olan Haseki Dârüşşifa ve İmareti’nin yakınında, Roma devrine ait Arcadius sütununun önündeki Forum Arcadii’nin yerinde kurulduğu öğrenilmektedir. 19. yüzyılın sonlarında Haseki Avratpazarı’nda, Şehzadebaşı’ndaki Direklerarası’ndan daha küçük bir direkli çarşının mevcut olduğu ve 1905 yılında direklerle çatının kaldırılarak dükkânların değişik bir şekle sokulduğu bilinmektedir” (Özkan,1991:125).

İğne iplik iş birliği, halk el sanatını çeyiz yolu ile anadan kıza aktarılan manevi bir mirasa dönüştürmüştür. Çeyiz yolu ile Anadolu’da her genç kızın ve her evli kadının

sandığında büyük bir özenle saklanan danteller, işlemler, kanaviçeler ve oylar, nesilden nesile aynı titizlik ve coşkuyla aktarılmış, bugün de aktarılmaya devam etmektedir.

Genç kızlar iğne ve iplik ile hayallerini etamine, kumaşa ya da elbiseye işlerler. Evlenen, yuva kuran Anadolu kadını için de iğne ve iplik hem dili hem düşüncesi hem de gelir kapısı olmuştur. İğne, iplik ve kumaş etrafında bir çeyiz ekonomisi oluşarak; kadının elinin emeği, mutfağının nafakası olarak evindeki tencereyi kaynatmıştır.

Genç kızın da yuva kuran kadının da hayatı iğne ve iplik ile dizayn edilmiş gibidir. İğne ve iplik desen olarak, işleme olarak, oya olarak genç kızların ve Anadolu kadınının hem duygusu hem düşüncesi hem de dili olmuştur. Bu, el emeği göz nuru iğne ve iplik etrafında oluşan bir gelenek çevresinin varlığını ifade eder. (Bkz. Foto.15)

İğne ve ipliğin geleneğin aktarıcısı olarak kullanıldığı uygulamalardan bir diğeri ise; “*Kulak Delme*” âdetidir. “İleride küpe takmaları için kız çocuklarının kulaklarını delmek adeti umumidir. Kulak delmeden önce, çocuğun kulak memesi tezek külü ile iyice ovuluyor, sonra tercihen ipek iplik takılmış olan iğne geçirilmek suretiyle delme işi yapılıyor. Sonra iğne alınarak iplik kulakta bırakılıp düğümleniyor” (Başer, 1972:122).

6. Yetkinlik / Yeterlilik Amacıyla Kullanılan Halk Kültürü Uygulamaları

Okumayı ilk söken öğrencilere öğretmen tarafından kırmızı kurdele takılması, başarılı öğrencilerin karnelerinin kenarına kırmızı kurdele yapıştırılması, başarının kırmızı kurdele ile ödüllendirildiğinin göstergesidir.

Âşıklık geleneğinde iğne, yeterliliğin ölçüm aracı olarak kullanılmaktadır. “Lebdeğmez” veya “Dudak değmez” halk edebiyatında, atışmada icra edilen bir söz sanatıdır. Dudakların birbirine değmesiyle çıkan sesleri kullanmadan yapılan atışmaya verilen isimdir: “Âşıklar dudaklarının arasına, dik pozisyonda bir iğne yerleştirip ‘doğaçlama’ olarak, içinde *b, f, p, m, v* harfleri bulunmayan sözcükler kullanarak hem çalarlar hem de atışırılar. Dudak değmez, söyleyen saz şairleri iki dudaklarının ortasına bir dikiş iğnesi yerleştirirler. Yukardaki seslerden birinin kullanılması durumunda iğne dudağa batarak başarılı olunup olunamadığını gösterir. İğne, Âşıklık geleneğinde ‘yetkinlik nişanesi simgesi’ olarak karşımıza çıkmaktadır.”¹(Foto.14)

Sonuç

Her ne kadar halk hayatında biçki dikiş unsurları olarak bilinseler de aslında onları gerçek işlevlerinden farklı bir yere taşıyarak belli bir gelenek çevresinde, halkın ihtiyaçlarına uygun olacak biçimde yeniden şekillendiren dinamiğin adı, halk kültürüdür. Biçki dikiş aletlerini işlevsel kılan halkın düşüncesinde ve uygulamasında karşılık bulduğu anlamdır.

Anadolu folklorunda, biçki dikiş için kullanılan bir makasın, yeri geldiğinde diş hediğinde çocuğun ileride seçeceği mesleğin sembolü olması ya da doğacak çocuğun kız olacağını haber vermesi, lohusayı sağaltıcı yönüyle al karısından koruması, ağzının açık

¹ Lebdeğmez (Dudak Değmez) Sanatı <https://www.msxslabs.org/forum/edebiyat/370212-lebdegmez-dudak-degmez-sanati.html#ixzz4aYvTLz3z>

kaldığında evde kavga gürültünün olacağı gibi her birinin halkın düşüncesinde ve anlamlar dünyasında halk kültürü unsuru olarak yer edinmesini sağlarken, taşıdıkları adlar ile değil, sahip oldukları işlemlerle çoğu zaman gerçek kimliklerinin ötesinde sembolik anlamın oluşmasına öncülük etmiştir.

Anadolu halk kültüründe uygulanma alanları ve amaçlarına örnekleriyle yer verdiğimiz iğne, iplik, makas, kurdele, boncuk gibi biçki dikiş aletleri etrafında oluşan halk inancı ve halk hekimliği uygulamaları aynı zamanda eski Türk inancından izler taşımaktadır.

Adak amacıyla ağaçlara bağlanan kurdelenin eski Türklerdeki karşılığı “yalama” iken, iğne ve makas demirci kültü ile özdeşleştirilmekte; iplik ve boncuk ise özellikle Şamanların sıklıkla başvurduğu dünyanın yaratılışı ile ilişkilendirilen, iki önemli malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır. Güney Sibiryaya Türklerinde Tanrının dünyayı bir terzi gibi adı geçen malzemelerle kesip biçip diktiğine inanılmaktadır. Terzinin karşılığı Şamandır. Bir Yakut atasözünde ise: “Demirciler ve Şamanlar aynı yuvadan çıkmadır” (Roux, 2011:82) denilir.

Anadolu folklorunda iğne, çuvaldız, firkete (çengelli iğne) makas aracılığıyla demirin koruyuculuğundan faydalanma isteğinin eski Türklerdeki demir-demirci-şaman ilişkisinden izler taşıdığını J.P. Roux, “Anadolu folkloru, demirin etki ve güçlerinden çeşitli izler taşır” (Roux,2011:82) ifadesi ile açıklar. Özellikle iğne, makas gibi demirden yapılan biçki dikiş aletleri geleneğin bir parçası olarak doğum öncesi ve sonrasına ait halk hekimliği ve halk inancı uygulamalarında sağaltma /kaçınma amacıyla lohusayı ve bebeği al karısından korumak için kullanılmaktadır. Anadolu’da halk kültürüne ait geçiş dönemlerinde, kişinin yeni durumuna alışmasına yardımcı olan ve o dönemlerde yoğunlaştığına inanılan pek çok olumsuz duruma karşı sağaltma ve kaçınma amaçlı kullanılan biçki dikiş aletlerinin etrafında oluşan halk kültürü uygulamalarına baktığımızda, ilk sırada halk inancı ve halk hekimliği yer almaktadır. Biçki dikiş aletleri bu yönleri ile geçiş dönemlerine ait uygulamaları tamamlayıcı, işlevini artırıcı unsurlar arasında ayrı bir işleve sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- AÇA, M. (2016). “Doğu Karadeniz Bölgesinde ‘Kurt Ağzı Bağlama’ Uygulaması Üzerine Tespitler”, *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi* [Sempozyum Özel Sayısı], Sonbahar, 2 (7), Trabzon.
- ARAZ, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk inançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını No: 108.
- ARPACI, G. (2012). *Gök Tanrı İnancının Bilinmeyenleri*, İstanbul, Çatı Yayınevi.
- ARTUN, E. (2015). *Türk Halk Bilimi*, Adana, Karahan Kitabevi.
- BAŞAR, Z. (1972). *Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Ankara, Sevinç Matbaası.
- BAYAT, A. H. (1987). “Halk Tıbbında Özellikle Anadolu'da Sarılık Hastalığı ve Tedavisi”, *III. Milletlerarası Türk Folkloru Kongre Bildirisi IV. Cilt, Gelenek Görenek ve İnançlar*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- BAYAT, F. (2012). *Türk Mitolojik Sistemi 2*, İstanbul, Ötüken Yayınevi.

- BORATAV, P. N. (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- COŞKUN, N. Ç. (2011). “Mersin’de Doğumla İlgili Âdetlerin Halk Hekimliği Yönünden İncelenmesi”, *Lokman Hekim Journal*, Yıl 1, Sayı 3. s. 1-12, Mersin.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2009). “Türk Halkbilimi Çalışmaları Kadrosuna Göre Atatürk Dönemi’nde Araştırma Eğilimleri ve Sonuçları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü: Atatürk (1920-1938)*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi.
- DUTOĞLU, Y. (2012). *Ak Zambaklar Şehri Tokat*, İstanbul, Ötüken Yayınevi.
- FIĞLALI, E. R. (1996). *Türk Dünyası ve Halk Kültürü Üzerine Araştırmalar, İncelemeler* (Ali Abbas Çınar), Muğla, Muğla Üniversitesi Matbaası.
- GÜNAY, U. (1999). “Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Halk Kültürü”, *Osmanlı Kültür ve Sanat C. 9*, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- KARAKURT, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*, İstanbul, IQ Yayınları.
- LVOVA, E.L., İ.V. Oktyabrskaya (2013). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri, Kâinat ve Zaman. Nesnelere Dünyası*Cilt.1, (Çev., Metin Ergun), Konya, Kömen Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ÖRNEK, S. V. (1977). *Türk Halkbilimi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ÖZGEN, M. (2007). “Oya’lar”, *Gezgin Dergisi*, Sayı 9, sayfa: 14-17, İstanbul.
- ÖZGEN, M. (2016). *Tokat-Zile Acısu Köyü Monografisi, (Basılmamış Doktora Tezi)*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özkan, E. (1991). “Avrat Pazar’ı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, ss.125, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- ROUX, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*,Çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.

Belgesel

SARU, G. (Yön.) ve ÖZGEN, M. (Danışman), Sıraç, TRT, 2016.

Kaynak Kişiler

- KK-1: YOĞURTÇUOĞLU, Aysel, 1936 Tokat, doğumlu kaynak kişi ile 27.04.1999-30.04.1999 tarihinde Tokat’ta Mutlu Özgen tarafından görüşme notları.
- KK-2: DAŞTAN Saniye, 1940 Tokat, Doğumlu kaynak kişi ile 28.04.1999 tarihinde Tokat’ta Mutlu Özgen tarafından görüşme notları.

EKLER:

Foto 1. Kurdele ve Makasın Halk Kültürü Unsuruna Dönüştüren Nişan Töreni.

Foto 2. Bir halk kültürü unsuru olarak Kurdelenin kullanım alanlarından biri de Söz kesimi Şerbetidir. Sürahinin

Foto 3. Bir Halk Kültürü Unsuru Olarak Kurdelenin Kullanım Alanlarından Bir Diğeri de, Gelinin Beline Babası ,Abisi Tarafından “Gayret Kuşağı” Olarak Bağlanmasıdır.

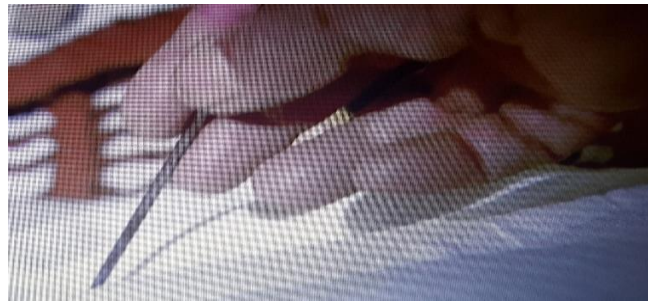

Foto 4. Dış Hedîği Töreninde çocuğun önüne tepsinin içinde her mesleğe ait bir alet – malzeme konur. Çocuk hangisini seçerse gelecekte o mesleği yapacağına inanılır. Makas ise, terzi mesleğini temsil etmek için tepsiye konur.

Foto 5. Anadolu'da Lohusa odasının duvarına asılan erkek elbisesi, al karısını evden kapı dışarı eden erkeğin (demircinin) egemenliğinin sabitlenmesidir (TRT SIRAÇ Belgeselinden).

Foto 6. Lohusayı Al karısına karşı korumak amacıyla Yastığına sağaltma amacıyla batırılan çuvaldız (TRT SIRAÇ Belgeselinden).

Foto 7. Boncukların Örülmesiyle Yapılmış Halk Arasında Cezaevi Örmesi Olarak da Bilinen Nazarlık Örnekleri.

Foto 8. Örne Boncuktan Yapılan, Çocukların Omuzlarına Takılan Nazarlık Örnekleri.

Foto 9. Çocuğa nazar değmemesi için mavi boncuktan ve iğde dalından yapılmış, boyna asılan bir nazarlık

Foto10. Bir Halk Kültürü Unsuru Olarak Kurdelenin Adak Olarak Kullanıldığı Alanlar (Tokat, Zile Acısu Köyü)

Foto 11. Anşa Bacılı Beydili Sıraç Türkmenlerinde Adağın kutsal kabul edilen ağaçlara İplik, Kurdele veya Kumaş aracılığıyla Nişan Edilmesi (Tokat, Zile Acısu Köyü)

Foto 12. Anşa Bacılı Beydili Sıraç Türkmenlerinde iplik ve kumaş parçaları kutsal kabul edilen ataların mezar taşlarının boyun kısmına adak olarak bağlanmaktadır. (Tokat, Zile Acısu Köyü)

Foto 13. Kurdele, boncuk ve ipliğin hem adak hem de tören amaçlı kullanıldığı bir başka alan ise “Teke Katımı”dır.

Foto 14. Aşıklık Geleneğinde İğnenin Halk Kültürü Unsuru Olarak kullanıldığı Leb Değmez.

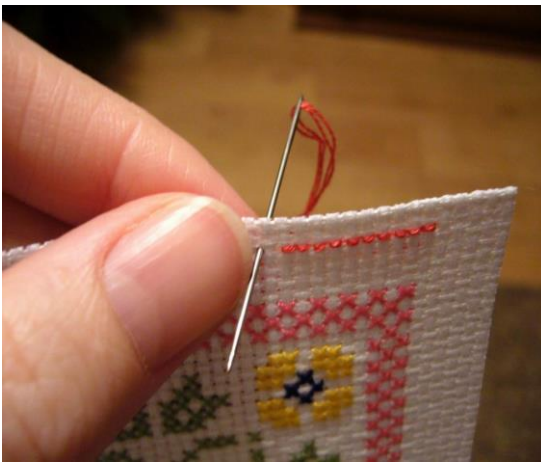

Foto 15. İğne, İplik ve Boncuğun El Sanatı Olarak Kullanıldığı Halk Kültürü Alanları